

Tadeusz Zembrzusi

doktor habilitowany nauk prawnych, adiunkt, Katedra Postępowania
Cywilnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski
ORCID: 0000-0001-8239-6827

Właściwość sądu w sprawach cywilnych z udziałem konsumenta¹

Słowa kluczowe: konsument, ochrona praw konsumenta, prawo
cywilne, postępowanie cywilne, badanie właściwości sądu, właściwość
przemienna, niewłaściwość sądu

1. Konstytucyjne prawo do sądu gwarantuje sprawiedliwe i jawne rozpatrzenie sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Zagadnienie właściwości sądu wiąże się ściśle z ustrojową problematyką zakresu władzy sądowniczej, kognicji sądów poszczególnych szczebli oraz statusu sędziów². Przymiot sądu właściwego nie tylko uzmysławia rolę i znaczenie orzekania przez sąd we właściwym składzie zgodnie ze swoją kompetencją³, lecz obejmuje także potrzebę rozpoznawania sporu przez sąd właściwy ze względu na uregulowane w ustawie procesowej mechanizmy właściwości rzeczowej, miejscowej i funkcyjnej (funkcjonalnej)⁴.

Właściwość sądu bywa zazwyczaj traktowana jako przesłanka procesowa⁵, warunkująca wszczęcie, przeprowadzenie i zakończenie postępowania w postaci adjudykacyjnego rozstrzygnięcia sporu. Wprawdzie taka kwalifikacja budzi wątpliwości na tle przyjętego współcześnie w prawie procesowym rozwiązania niewiążącego wytoczenia powództwa przed niewłaściwym sądem z sankcją odrzucenia⁶, lecz ze skutkiem przekazania sprawy sądowi

¹ Tezy zawarte w artykule zostały zaprezentowane w referacie pt. *Jurisdiction in Cases under Civil Law Involving Consumers* wygłoszonego na VII Międzynarodowej Konsumentckiej Konferencji Naukowej pt. „Reklamacje, mediacje i inne postępowania w sprawach konsumenckich” („Complaints, Mediations and other Proceedings in consumer matter”), Kraków 27–28.10.2020 r.

² Zob. T. Zembrzusi, *Związanie sądów rozpoznających sprawę postanowieniem ustalającym właściwość rzeczową na podstawie art. 200 § 2 KPC*, „Monitor Prawniczy” 2012/11, s. 602.

³ Por. uchwała SN z 26.01.2012 r., III CZP 86/11, OSNC 2012/7–8, poz. 83.

⁴ Por. T. Zembrzusi, *Powołanie sędziego do pełnienia urzędu na stanowisku sędziego sądu wyższego szczebla a rozpoznanie sprawy przydzielonej w dotychczasowym miejscu służbowym*, „Monitor Prawniczy” 2020/19, s. 1035 i n.

⁵ Zamiast wielu zob. W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 70 i n.

⁶ Na tle przedwojennych regulacji procesowych niewłaściwość sądu była przyczyną odrzucenia pozwu, tak samo jak niedopuszczalność drogi sądowej. Zob. M. Allerhand, *Podstawa orzeczenia o właściwości sądu*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1937/2, s. 205 i n.

właściwemu w następstwie stwierdzenia jego niewłaściwości, to nie ulega wątpliwości, że skierowanie i rozpoznanie sprawy w określonym, zazwyczaj dogodnym dla powoda sądem, bywa ważnym elementem strategii procesowej.

Przyporządkowanie sprawy sądowi cywilnemu z założenia następuje z mocy prawa, na podstawie abstrakcyjnych reguł określonych w ustawie oraz prawidłowej kwalifikacji procesowej sprawy⁷, co nie wyłącza jednak ustawowej możliwości modyfikacji właściwości sądu, przy założeniu, że określone mechanizmy będą przewidywalne oraz będą ograniczać ryzyko ich nadużywania w konkretnych sprawach⁸. Czynność wyboru sądu zawiera oświadczenie woli poddania sporu pod kognicję sądu wskazanego przez powoda. Możliwość oddziaływania na właściwość sądu w sprawach cywilnych przekształca procesowe regulacje *ius cogens* w *ius dispositivum*⁹. Powierzenie sądom kompetencji rozpoznawania spraw na podstawie dyspozycji zainteresowanych podmiotów jest utrwalonym rozwiązaniem, chociaż na przestrzeni lat ścierały się odmienne koncepcje, za i przeciw powierzaniu stronom szerokiej autonomii w tym zakresie¹⁰.

Procesowa autonomia stron wiąże się z ryzykiem, że przyznana swoboda zostanie wykorzystana do działania na szkodę podmiotu słabszego lub osób trzecich. Ograniczona świadomość prawna i nieznanomość mechanizmów procesowych odnoszących się do zasad określania właściwości sądu przekładać się musi na sporadyczne jedynie sytuacje, w których strony niezastępowane przez zawodowego pełnomocnika mają świadomość możliwości skorzystania z korzystnych rozwiązań procesowych lub podniesienia zarzutu niewłaściwości sądu¹¹. Do takich podmiotów można bez wątplenia zaliczyć konsumenta. Polski ustawodawca dotychczas chronił wprawdzie konsumenta przed zawieraniem niekorzystnych umów derogacyjnych na płaszczyźnie jurysdykcyjnej¹², lecz brak regulacji procesowych dotyczących właściwości w sprawach o ochronę indywidualnych interesów konsumenta nasuwał pytanie, czy ustawa procesowa gwarantowała odpowiednią oraz wystarczającą ochronę takich podmiotów¹³.

Zgodnie z zasadą *actor sequitur forum rei* wyrażoną współcześnie w art. 27 i n. powód co do zasady powinien wytoczyć powództwo przed sądem I instancji¹⁴, w którego okręgu

⁷ Zob. R. Obrębski, *Kwalifikacja sprawy jako gospodarczej – odrębności proceduralne i ustrojowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2001/1, s. 47.

⁸ Por. P. Grzegorzczak, K. Weitz, komentarz do art. 45, nb 74 [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.

⁹ Por. Z. Fenichel, *Forum prorogatum*, „Polski Proces Cywilny” 1937/15–17, s. 460 i n.

¹⁰ Zob. S. Gołąb, *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930, s. 61 i n.

¹¹ Zob. B. Wołodkiewicz, T. Zembrzusi, *Właściwość umowna i badanie właściwości sądu – aktywność sędziego czy strony?* [w:] *Wykonywanie zobowiązań. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr hab. Adamowi Brzozowskiemu*, red. K. Bilewska, D. Krekora-Zajac, Warszawa 2021 (w druku).

¹² Por. K. Weitz, *Nowe rozwiązania dotyczące ochrony słabszej strony stosunku prawnego w rozporządzeniu Bruksela Ia* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016, s. 796 i n.

¹³ Por. T. Zembrzusi, *Badanie właściwości miejscowej sądu w sprawach z udziałem konsumentów z perspektywy prawa wspólnotowego* [w:] *Ars in vita. Ars in iure. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Jankowskiemu*, red. A. Barańska, S. Cieślak, Warszawa 2018, s. 231 i n.

¹⁴ Sądem rejonowym albo sądem okręgowym zgodnie z zasadami przewidzianymi w art. 16–17 k.p.c.

pozwany ma miejsce zamieszkania lub siedzibę. Konstrukcja ta wprawdzie faworyzuje stronę pozwaną¹⁵, lecz jest osłabiona ze względu na funkcjonowanie licznych wyjątków oraz możliwość zawierania umów o właściwość sądu. W rzeczywistości obserwowano zjawisko „przymuszania pozwanego do obrony przed zastosowaniem prorogacji milczącej oraz do walki o zachowanie zasady wyrażonej w art. 27 i n. k.p.c.”¹⁶. W doktrynie zwracano nieraz uwagę na funkcjonowanie swoistej milczącej umowy o właściwość sądu (*prorogatio tacita*), postrzeganej jako „złamanie” zasady właściwości ogólnej sądu na rzecz zasady właściwości umownej, z nieznacznymi odchyleniami na rzecz właściwości ustawowej¹⁷.

Zagadnienie dyspozycji stron oraz sposobu badania właściwości organu procesowego wywoływało wątpliwości i rozbieżności, począwszy od kodyfikacji polskiego procesu cywilnego¹⁸. Reguły kształtujące instytucję właściwości sądu charakteryzuje znamienna ewolucja powiązana z dokonującymi się przemianami ustrojowymi, społecznymi i politycznymi¹⁹, której zwieńczeniem w ostatnim czasie²⁰ były m.in. zwiększenie aktywności sądu na etapie oceny jej prawidłowości oraz modyfikacja niektórych regulacji odnoszących się do właściwości miejscowej. Wiele rozwiązań przetrwało próbę czasu, niektóre były porzucane, a niekiedy powracano do wcześniej funkcjonujących mechanizmów. Liczne modyfikacje były wypadkową podejścia oraz oceny roli i znaczenia zasad postępowania, w tym zwłaszcza zasady dyspozycyjności i kontradiktoryjności, które w zależności od ustroju i realizowanej wizji procesu cywilnego zyskiwały na znaczeniu albo były marginalizowane²¹. W ramach daleko idących zmian wprowadzonych w 2019 r., określanych mianem tzw. reformy prawa procesowego, znalazły się zmiany odnoszące się do właściwości miejscowej sądu, w których wprost dostrzeżono potrzebę i konieczność wzmacniania pozycji procesowej konsumenta, będącej elementem jego ochrony przed „niedoskonałościami wolnego rynku”²².

2. Prawo konsumenckie służy kształtowaniu uczciwych i zgodnych z dobrymi obyczajami relacji między konsumentami a przedsiębiorcami²³. Konsumentem jest zazwyczaj podmiot pełniący rolę nabywcy określonych dóbr dla potrzeb własnych i potrzeb

¹⁵ Por. J. Bernsztejn, *Kilka uwag w związku z zarzutem miejscowej niewłaściwości sądu w procesie cywilnym*, „Głos Sądownictwa” 1934/6, s. 487.

¹⁶ Zob. K. Markiewicz, *Właściwość sądu w procesie cywilnym wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego Szczecin–Niechorze 28–30.9.2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 248 i n.

¹⁷ Por. K. Markiewicz, *Właściwość sądu*..., s. 223 i n.

¹⁸ Zob. np. S. Gołąb, *Zarys polskiego procesu cywilnego*, z. 1, Kraków 1932, s. 57; Ś. Kruszelnicki, *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, cz. 1, Poznań 1938, s. 276.

¹⁹ Szerzej zob. K. Markiewicz, *Właściwość sądu*..., s. 223 i n.

²⁰ Ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469).

²¹ Szerzej zob. B. Wołodkiewicz, T. Zembruski, *Właściwość umowna* (w druku).

²² Zob. M. Samson, *Rozwój idei ochrony konsumenta po 1926 r. Konsument w ujęciu prawnym i ekonomicznym*, *Studia Ekonomiczne* 2013/3, s. 164.

²³ Zob. A. Jasser, D. Karczewska [w:] *Prawo konsumenckie w praktyce*, red. M. Czarnecka, T. Skoczny, Warszawa 2016, s. XXXV.

gospodarstwa domowego²⁴. Chodzi o stronę stosunku prawnego, którego drugą stroną jest podmiot profesjonalnie prowadzący działalność gospodarczą²⁵. Definicja konsumenta w Polsce podlegała ewolucji²⁶, współcześnie prawo prywatne określa go jako osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową (art. 22¹ Kodeksu cywilnego²⁷)²⁸, jednak ustawa procesowa nie zawiera analogicznej definicji, ani wprost nie odsyła do innego aktu prawnego. Co więcej, Kodeks postępowania cywilnego²⁹ w odniesieniu do ochrony interesów konsumentów zawiera wciąż niewiele³⁰ istotnych rozwiązań normujących spory tego rodzaju w sposób odmienny od innych spraw cywilnych³¹.

Sprawami o ochronę konsumentów są sprawy, w których „istniejący lub potencjalni konsumenci w istniejących lub przyszłych stosunkach prawnych z przedsiębiorcami uzyskują ochronę prawną swoich rzeczywiście naruszonych lub zagrożonych prawnie chronionych interesów”³², zaś w orzecznictwie akcentuje się, że w tym wypadku chodzi o „sprawy związane z szerokim zakresem umów, w których osoba nabywająca rzecz lub na rzecz której są wykonywane usługi, zaspokajające jej własne potrzeby, dochodzi roszczenia przeciwko kontrahentowi zajmującego się profesjonalnie handlem, produkcją i usługami, przy czym roszczenia konsumentów mogą wynikać z różnych tytułów prawnych”³³. Na gruncie przepisów procesowych należy posiłkować się definicją wynikającą z prawa materialnego, z uwzględnieniem tego, czy przedmiotem postępowania jest indywidualny, czy zbiorowy interes konsumenta³⁴. Należy mieć także na względzie, że sprawy z udziałem konsumentów³⁵

²⁴ Zob. M. Janoś-Kresło, *Cechy konsumentów i gospodarstw domowych jako podmiotów konsumpcji* [w:] *Konsument i konsumpcja we współczesnej gospodarce*, red. M. Janoś-Kresło, B. Mróz, Warszawa 2006, s. 15 i n.

²⁵ Zob. uchwała SN z 29.02.2000 r., III CZP 26/99, OSNC 2000/9, poz. 152.

²⁶ Szerzej zob. E. Szuma, *Ewolucja pojęcia „konsument” w polskim prawie i orzecznictwie sądowym* [w:] *Współczesne wyzwania prawa konsumenckiego*, red. B. Gnela, K. Michałowska, Warszawa 2015, s. 55 i n.

²⁷ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.) – dalej k.c.

²⁸ Zob. M. Rejda, *Definicja konsumenta w rozumieniu kodeksu cywilnego (art. 22¹ k.c.)*, „Rejent” 2006/1, s. 134 i n.

²⁹ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.) – dalej k.p.c.

³⁰ Szczególny charakter można przyznać regulacjom działu IVa tytułu VII księgi I Kodeksu (art. 479²⁸–479³⁵ k.p.c. – postępowanie w sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów oraz w sprawie praktyk nieuczciwie wykorzystujących przewagę kontraktową), jak również art. 61 i n. k.p.c. regulujących udział organizacji pozarządowych oraz rzecznika praw konsumentów w postępowaniach sądowych. Szerzej zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 165 i n.

³¹ Por. M. Rejda, *Współczesne przemiany w procesie cywilnym w odniesieniu do ochrony interesów konsumentów (indywidualnych, zbiorowych oraz grupowych)* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010, s. 462 i n.

³² Zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę...*, s. 127 i n.

³³ Zob. uchwała SN (7) z 29.02.2000 r., III CZP 26/99, OSNC 2000/9, poz. 152 z glosą E. Łętowskiej, „Przegląd Sądowy” 2000/6, s. 93 i n.

³⁴ Zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę...*, s. 115 i n.

³⁵ Wszczęte po 1.05.2004 r.

mają walor spraw o charakterze wspólnotowym, a prawo unijne, stanowiące część krajowego porządku prawnego, powinno być uwzględniane przy rozpoznawaniu spraw cywilnych³⁶.

Fenomenowi rozwoju prawa konsumenckiego nie da się zrozumieć w oderwaniu od prawa europejskiego³⁷. Dominujące znaczenie w systemie ochrony prawnej konsumentów w prawie polskim przypada natomiast ochronie przewidzianej przez prawo cywilne. Dlatego też dyskurs prowadzony na gruncie postępowania cywilnego³⁸ zawsze pozostawał w tle analizy materialnoprawnych instrumentów ochrony konsumentów. Rozwój procesowej ochrony interesów tych podmiotów, zarówno interesów indywidualnych, jak i grupowych³⁹, datuje się dopiero na początek XXI stulecia⁴⁰. Odpowiedź na pytanie, dlaczego cywilne prawo procesowe, w przeciwieństwie do prawa materialnego, w relatywnie ograniczonym zakresie doznawało przebudowy w duchu prokonsumenckim mimo licznych i rozbudowanych wzorców europejskich, wiąże się z funkcjonowaniem kontestowanej nieraz oraz sukcesywnie ograniczanej⁴¹ zasady autonomii proceduralnej państw członkowskich, postrzeganej jako „strukturalny przejaw suwerenności państwowej”⁴², co do której charakteru i znaczenia próbowano na przestrzeni lat wypracować jednolitą i spójną koncepcję⁴³. Mimo postępującej integracji europejskiej określenie i rozgraniczenie podziału kompetencji między prawem wspólnotowym a prawodawstwem krajowym w dziedzinie prawa procesowego niekiedy budziło kontrowersje i wątpliwości⁴⁴. Na tym tle formułowana bywała zasada *no new national remedies*, kontestująca możliwość i celowość tworzenia nowych środków prawnych dla sądów państw członkowskich, innych niż przewidziane w prawie krajowym⁴⁵, która w jakimś stopniu na przestrzeni lat stanowiła swoisty hamulec w zakresie przekształcania

³⁶ Por. J. Mucha, komentarz do art. 31 [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komornicy sądowi. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzusi, t. 1, Warszawa 2020, s. 100.

³⁷ Por. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę...*, s. 118 i n.

³⁸ Zob. m.in. F. Zedler, *Ochrona praw konsumenta w sądowym postępowaniu cywilnym*, „Studia Prawnicze” 1979/3; K. Gajda, *Dochodzenie roszczeń konsumenckich* [w:] *Europejskie prawo konsumenckie a prawo polskie*, red. A. Nowińska, P. Cybula, Kraków 2005; K. Gajda, *Rozwiązywanie indywidualnych sporów konsumenckich* [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem, 7–9 października 2005 r.*, Kraków 2006; M. Rejdak, *Postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone. Komentarz*, Warszawa 2009; K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.

³⁹ Istotne znaczenie w kształtowaniu ochrony grupowych interesów konsumentów miała ustawa z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 446).

⁴⁰ Rozwój idei ochrony konsumenta sięga lat 60. XX w. Szerzej zob. E. Łętowska, *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004, s. 8 i n.; M. Samson, *Rozwój idei...*, s. 164 i n.

⁴¹ Szerzej zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę...*, s. 309 i n.

⁴² Zob. M. Storme, *Approximation of Judiciary Law in the European Union*, The Hague 1994, s. 39 i n.

⁴³ Szerzej zob. S. Biernat, *Zasada efektywności prawa wspólnotowego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości* [w:] *Studia z prawa Unii Europejskiej*, red. S. Biernat, Kraków 2000, s. 27 i n.

⁴⁴ Zob. A. Wróbel, *Autonomia proceduralna państw członkowskich. Zasada efektywności i zasada efektywnej ochrony sądowej w prawie Unii Europejskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005/1, s. 42 i n.; T. Zembrzusi, *Badanie właściwości miejscowej...*, s. 225 i n.

⁴⁵ Zob. A. Arnall, *The European Union and its Court of Justice*, Oxford 1999, s. 148 i n.

rodzimego prawa procesowego. Z drugiej strony, krajowe regulacje procesowe nie powinny być mniej korzystne dla dochodzenia roszczeń opartych na prawie wspólnotowym niż dla pozostałych roszczeń, a przepisy prawa krajowego nie mogą uniemożliwiać ani nadmiernie utrudniać roszczeń opartych na prawie wspólnotowym⁴⁶.

3. Jak już zaznaczono, realizacja ochrony konsumenta w prawie wspólnotowym rozwijała się dynamicznie mimo zróżnicowanego poziomu ochrony prawnej w poszczególnych państwach. Nie ulega wątpliwości, że jest ona „trwałym (i nader obszernym, ciągle rosnącym) elementem prawa europejskiego”⁴⁷, zaś istotną rolę odgrywały dyrektywy służące harmonizacji ustawodawstw poszczególnych państw i kreowania wspólnych standardów⁴⁸, charakteryzujące się nieraz kazuistyką i mające charakter punktowy⁴⁹. Paradygmat ochrony konsumenta zakłada nie tylko ochronę podmiotu słabszego, lecz także swobodę przepływu towarów, kapitału, usług i osób na wspólnym rynku, a prawo do sądu stanowi tylko jeden z wielu elementów systemu szeroko rozumianych środków ochrony konsumenta⁵⁰.

Wśród aktów prawnych⁵¹ szczególną rolę odegrała dyrektywa w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich⁵², której implementacja do polskiego prawa została dokonana ustawą z 2.03.2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny⁵³. Konieczność stworzenia modelu ochrony konsumenta w prawie prywatnym wpłynęła wówczas na rozwój prawa procesowego⁵⁴. Dostrzeżenie przez ustawodawcę problemu nieuczciwych klauzul prorogacyjnych w prawie materialnym nie znalazło jednak odzwierciedlenia w przepisach procesowych w zakresie właściwości sądów.

W judykaturze implementacja dyrektywy na tle zagadnienia właściwości sądu wywołała wątpliwości odnośnie do skuteczności skorzystania przez przedsiębiorcę z regulacji dotyczącej właściwości przemiennej z art. 37¹ k.p.c. w sporach z konsumentem zobowiązanym z weksla⁵⁵.

⁴⁶ Por. uchwała SN z 19.10.2017 r., III CZP 42/17, OSNC 2018/7–8, poz. 70.

⁴⁷ Zob. E. Łętowska, *Europejskie prawo...*, s. 6.

⁴⁸ Dyrektywy bywają określane jako podstawowy środek prawny służący harmonizacji prawa w zakresie ochrony konsumenta. Zob. M. Nesterowicz, *Dyrektywy jako środek prawny ochrony konsumenta w Unii Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 1994/3, s. 18.

⁴⁹ Zob. E. Łętowska, *Europejskie prawo...*, s. 18 i n.

⁵⁰ Zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę...*, s. 118 i n.

⁵¹ Szerzej zob. A. Gołąb, *Właściwość miejscowa sądu w sprawach przeciwko konsumentom z uwzględnieniem kontekstu unijnego i prawoporównawczego*, „Polski Proces Cywilny” 2020/1, s. 50 i n.

⁵² Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz. WE L 95, s. 29).

⁵³ Ustawa z 2.03.2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz.U. z 2012 r. poz. 1225).

⁵⁴ Wprowadzono wówczas przepisy regulujące postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca za niedozwolone – Dział IVb, art. 479³⁶–479⁴⁵. Szerzej zob. K. Weitz, *Postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone* [w:] *System prawa handlowego*, t. 7, *Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2007, s. 186 i n.; K. Rejda, *Powództwo o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone i zakazanie ich wykorzystywania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009/1, s. 135 i n.

⁵⁵ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Badanie właściwości miejscowej...*, s. 234 i n.

W wielu wypadkach umowa stron nie zawierała wprawdzie klauzuli prorogacyjnej, lecz umożliwiała powodowi dokonanie wyboru dogodnego dla siebie sądu właściwego do rozpoznania sprawy przy wykorzystaniu instytucji właściwości przemiennej. Nawiązanie stosunku prawnego pozostawiało zazwyczaj swobodę w zakresie wskazania miejsca płatności weksla, którego wypełnienie determinuje właściwość sądu. W efekcie powód-przedsiębiorca zyskiwał uprawnienie do wytoczenia powództwa przed sądem według preferowanej przez siebie lokalizacji. W przełomowej uchwale Sądu Najwyższego z 19.10.2017 r.⁵⁶ uznano, że w sprawie z powództwa przedsiębiorcy przeciwko konsumentowi zobowiązanemu z weksla sąd z urzędu uwzględnia nieskuteczność powołania się przez powoda na podstawę właściwości miejscowej z art. 37¹ k.p.c.⁵⁷ Zwrócono uwagę na konieczność interpretowania prawa krajowego zgodnie z prawem wspólnotowym w duchu prokonsumenckim. Postawiono znak równości między posłużeniem się niedozwoloną klauzulą prorogacyjną a ukształtowaniem stosunku prawnego łączącego strony w sposób, który w zakresie określenia właściwości sądu tworzy mechanizm niezgodniony indywidualnie ze stroną przeciwną. Jednocześnie sprzeciwiono się praktyce analizowania klauzuli prorogacyjnej wyłącznie na zarzut podniesiony przez pozwanego konsumenta.

Wypowiedź Sądu Najwyższego, odnosząca się do rodzajów właściwości miejscowej oraz sposobu badania właściwości, stała się przysłowiową kroplą drażącą skałę i wymuszała refleksję odnoszącą się do poziomu ochrony praw konsumenta w postępowaniu cywilnym. Akcentowała wciąż niedocenianą niekiedy kwestię, że spory sądowe z udziałem konsumentów, do których zastosowanie mają przepisy wprowadzające dyrektywę 93/13, mają walor spraw o charakterze wspólnotowym⁵⁸, z czym wiąże się potrzeba spojrzenia na reguły postępowania w sposób wykraczający poza normy uregulowane dotychczas w Kodeksie postępowania cywilnego⁵⁹.

4. Obok sądu właściwości miejscowej ogólnej instytucja właściwości przemiennej wskazuje inny jeszcze sąd, przed który można – na zasadzie alternatywy rozłącznej – wytoczyć powództwo. Dokonanie stosownego wyboru jest powierzone stronie powodowej, która według własnego uznania może wskazać inny sąd, niż ten, który jest właściwy według zasady wyrażonej w paremii *actor sequitur forum rei*. Właściwość przemienne ułatwia dochodzenie roszczeń, preferuje szeroko rozumiany interes powoda w realizacji prawa do sądu⁶⁰. Skorzystanie z tej możliwości skutkuje zazwyczaj wyborem sądu korzystniej położonego dla podmiotu wszczynającego spór⁶¹. Mechanizm łagodzi procesową przewagę strony pozwanej, w znaczący sposób ograniczając w praktyce liczbę procesów prowadzonych przed sądem właściwym dla podmiotu wciągniętego do procesu⁶². Konstrukcja odnosi

⁵⁶ Uchwała SN z 19.10.2017 r., III CZP 42/17, OSNC 2018/7–8, poz. 70.

⁵⁷ Zgodnie z art. 37¹ k.p.c. powództwo przeciwko zobowiązanemu z weksla lub czeku można wytoczyć według właściwości ogólnej albo przed sąd miejsca płatności.

⁵⁸ Szerzej zob. K. Gajda-Roszczyńska, *Sprawy o ochronę...*, s. 299 i n.

⁵⁹ Zob. T. Zembrzusi, *Badanie właściwości miejscowej...*, s. 236.

⁶⁰ Por. K. Markiewicz, *Właściwość sądu, skład sądu i wyłączenie sędziego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2015/2, s. 286 i n.

⁶¹ Por. uchwała SN z 10.05.1982 r., III PZP 12/82, OSNP 1982/11–12, poz. 159.

⁶² Zob. W. Siedlecki, *Glosa do uchwały SN z 10.05.1982 r., III PZP 12/82*, OSPiKA 1983/4, poz. 74.

się do spraw określonego rodzaju (m.in. art. 32–37² k.p.c.)⁶³, w tym do wspomnianych spraw przeciwko zobowiązanemu z weksla i czeku, a skorzystanie z niej powinno znaleźć odzwierciedlenie w okolicznościach wskazanych w pozwie⁶⁴. Charakter dochodzonego roszczenia lub istnienie związku przedmiotu sprawy z obszarem właściwości innego sądu niż sąd właściwości ogólnej bywają wielokrotnie wykorzystywane w sporach sądowych przez strony lepiej obeznane w przepisach procesowych lub zastępowane przez zawodowych pełnomocników. Konsument zazwyczaj nie zalicza się do tych kategorii podmiotów.

W świetle poczynionych uwag należy zwrócić uwagę na dokonaną ustawą z 4.07.2019 r. nowelizację art. 31 k.p.c. przez zastrzeżenie, że przepisów o właściwości miejscowej przemiennej nie stosuje się w sprawach przeciwko konsumentom (art. 31 § 2 k.p.c.)⁶⁵. Ustawodawca, kierując się przede wszystkim przeświadczeniem, że „zasady ustalania właściwości miejscowej sądu odbiegają od aktualnych potrzeb wymiaru sprawiedliwości w związku z nieproporcjonalnie dużym obciążeniem sądów wielkomiejskich w stosunku do sądów prowincjonalnych”, co w jego przekonaniu koliduje z konstytucyjnymi zasadami równości praw i dostępu do sądu⁶⁶, zauważył jednocześnie problem niewystarczającej ochrony praw konsumentów. Dostrzeżono nieuzasadnione uprzywilejowanie przedsiębiorców względem ich kontrahentów niebędących przedsiębiorcami. Zwrócono uwagę, że „co prawda w obrocie konsumenckim nadal obowiązuje zasada, że konsument powinien zostać pozwany przed sąd dla siebie właściwy, jednak masowi przedsiębiorcy, korzystając z właściwości przemiennej⁶⁷, wielokrotnie pozywają konsumentów przed sąd miejsca wykonania umowy (...)”⁶⁸. Tymczasem masowy przedsiębiorca z reguły ma aparat organizacyjny do obsługi przed sądem, w szczególności korzysta z fachowej obsługi prawnej – w odróżnieniu od konsumenta, który musi ponieść koszt wynajęcia pełnomocnika do reprezentacji przed sądem właściwym dla przedsiębiorcy”. Zniwelowanie krytycznie ocenianego uprzywilejowania, choć bez odwołania do problematyki wspólnotowej czy dostrzeżenia szerszego kontekstu problemu⁶⁹, osiągnięto przez wyłączenie stosowania wszystkich przepisów o właściwości przemiennej w sprawach wytaczanych przeciwko konsumentom. Wskazuje się niekiedy, że ustawodawca zdecydował się na taki zabieg „z uwagi na ogólną tendencję do zapewnienia ochrony konsumentom”⁷⁰, a podejmowane w tym zakresie działania spotkały się ze zde-

⁶³ Przepisy o właściwości przemiennej mają wyjątkowy charakter, co wyłącza sięganie do wykładni rozszerzającej przy ich stosowaniu. Zob. orzeczenie SN z 22.05.1936 r., II C 354/36, OSN 1937/1, poz. 34.

⁶⁴ Zob. uchwała SN z 9.06.2005 r., III CZP 28/05, OSNC 2006/4, poz. 61.

⁶⁵ Zob. A. Gołąb, *Właściwość miejscowa sądu...*, s. 56 i n.

⁶⁶ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z 4.07.2019 r., www.sejm.gov.pl.

⁶⁷ Zazwyczaj na podstawie art. 34 k.p.c.

⁶⁸ Miejscem wykonania umowy może być miejsce spełnienia świadczenia przez konsumenta, którym – w świetle normy z art. 454 k.c. – jest z reguły siedziba przedsiębiorcy.

⁶⁹ Regulacja wpisuje się w kierunek orzecznictwa prezentowany w orzecznictwie TSUE. Szerzej zob. A. Torbus, *Ochrona konsumenta jako strony zapisu na zagraniczny sąd polubowny. Materiały pokonferencyjne*, „ADR Arbitraż i Mediacja” 2009/2, s. 93 i n.

⁷⁰ Zob. B. Kaczmarek-Templin [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, red. J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2019, s. 14.

cydowaną aprobatą już na etapie prac legislacyjnych. Wyrażono wówczas przekonanie, że proponowane rozwiązanie ograniczy ryzyko rezygnowania przez konsumentów z obrony swych praw ze względu na koszty dojazdu do sądu odległego od jego miejsca zamieszkania⁷¹, a ponadto przyczyni się do „wyprowadzenia wielu spraw z sądów w dużych miastach”⁷².

Zbadanie przez sąd dopuszczalności korzystania przez powoda z instytucji właściwości przemiennej wymaga od sądu oceny, czy po stronie pozwanej ma lub nie ma do czynienia z konsumentem. Dokonanie odpowiedniej oceny już na wstępnym etapie postępowania stanowi dodatkowy czynnik komplikujący działania zmierzające do dekretacji pozwu, lecz konieczność podjęcia dodatkowych czynności w pełni rekompensuje zalety wynikające ze stosowania przedmiotowej regulacji.

Zakres zastosowania art. 31 § 2 k.p.c. nie odnosi się do konstrukcji „spraw o ochronę konsumentów”. Wyłączenie ma charakter jednokierunkowy. Przepisów, przewidujących właściwość przemiennej, nie stosuje się w sprawach przeciwko konsumentom, co wzmacnia pozycję konsumentów w sporach z przedsiębiorcami. W sposób bezwzględny eliminuje sytuacje, w których słabsza strona stosunku prawnego zostałaby wciągnięta w spór przed innym sądem, niż sąd właściwy dla jej miejsca zamieszkania. Nie uległy natomiast zmianie podstawy określania właściwości miejscowej odnośnie do powództw wytoczonych przez konsumentów⁷³. Innymi słowy, w wypadku pozwania konsumenta przedsiębiorca nie może korzystać z właściwości przemiennej, natomiast w razie pozwania przedsiębiorcy przez konsumenta sąd miejscowo właściwy można oznaczyć na podstawie tych przepisów⁷⁴.

Powyższe rozważania należy uzupełnić o stwierdzenie, że nieskuteczne jest umowne pozbawienie konsumenta możliwości skorzystania z uprawnienia do wytoczenia powództwa przed sąd właściwy przemiennej. Ewentualne klauzule umowne nie mogą w sposób rażąco naruszać interesów konsumenta i kształtować jego praw i obowiązków w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami. Twierdzenie to, obecnie wzmocnione, zostało wyrażone już w wyroku Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z 5.01.2010 r.⁷⁵, w którym uznano, że ustalenie w umowie między stronami, iż spory mogące między nimi wyniknąć poddaje się pod rozstrzygnięcie tylko sądowi właściwemu miejscowo dla siedziby banku, wyłączając tym samym uprawnienie powoda do wytoczenia powództwa przed sąd właściwy według właściwości przemiennej⁷⁶, wypełnia dyspozycję klauzuli niedozwolonej⁷⁷.

⁷¹ Zob. A. Torbus, Ekspertyza na temat: *Czy projekt nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego pod nazwą „Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw” (druk nr 3137) pozwala zwiększyć efektywności postępowania cywilnego?*, s. 10. www.sejm.gov.pl.

⁷² Zob. E. Marszałkowska-Krześ, *Opinia Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (z 14.12.2018 r.)*, s. 10 i n.

⁷³ Por. J. Mucha, komentarz do art. 31 [w:] *Kodeks...*, s. 99.

⁷⁴ Zob. H. Pietrzkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2020, s. 245; A. Patryk [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. O.M. Piaskowska, Warszawa 2020, s. 128 i n.

⁷⁵ Wyrok SOKiK z 5.01.2010 r., XVII AmC 1286/09, LEX nr 2155755.

⁷⁶ Sąd miejsca wykonania umowy – art. 34 k.p.c.

⁷⁷ Por. J. Mucha, komentarz do art. 31 [w:] *Kodeks...*, s. 98 i n.

5. Istotne znaczenie dla pozycji procesowej konsumenta ma mechanizm sposobu badania przez sąd swojej właściwości, wymagający wskazania przez ustawodawcę⁷⁸ etapu postępowania, na którym ma ono nastąpić z urzędu lub na zarzut pozwanego, jak również określenia usuwalnego bądź nieusuwalnego charakteru niewłaściwości sądu. Na przestrzeni lat zmieniały się wizje uregulowania tych zagadnień⁷⁹, które zazwyczaj pozostawały w ścisłym związku z zagadnieniem aktywności sądu i stron w prawie cywilnym procesowym⁸⁰. Realizacja postulatów procesu cywilnego opartego na zasadach kontrydiktoryjności i dyspozycyjności przemawiała za ograniczeniem uprawnień i aktywności sądu na rzecz powinności kontrolowania właściwości sądu przez strony, w tym stronę pozwaną⁸¹. Funkcjonujące w ostatnich latach rozwiązanie, w wyniku którego brak podniesienia zarzutu niewłaściwości sądu wiązał się z rozpoznawaniem sprawy przez sąd do tego obiektywnie niewłaściwy, spotykało się niekiedy z krytyką⁸². Nowelizacją z 4.07.2019 r. przededagowano treść art. 200 i 202 k.p.c., wprowadzając obowiązek badania przez sąd z urzędu właściwości niezależnie od etapu postępowania⁸³. Wydaje się, że zwyciężyło przekonanie, iż prawo i obowiązek sądu do badania każdej właściwości powinien wynikać z samego charakteru norm regulujących właściwość⁸⁴.

Zrezygnowano z rozwiązania, zgodnie z którym niewłaściwość dającą się usunąć za pomocą umowy stron sąd brał pod uwagę tylko na zarzut pozwanego zgłoszony i odpowiednio uzasadniony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. W uzasadnieniu projektowanej zmiany akcentowano, że dotychczasowy mechanizm nie sankcjonował zachowań stron polegających na świadomym kierowaniu spraw do sądów niewłaściwych. Co więcej, należy zauważyć, że wprowadzona w art. 31 § 1 k.p.c. ochrona konsumenta byłaby iluzoryczna, gdyby miała być uzależniona od aktywności pozwanego konsumenta.

De lege lata zgodnie z art. 200 § 1² k.p.c. do czasu doręczenia pozwu sąd dokonuje stosownej oceny z urzędu, a uwzględnienie niewłaściwości przez sąd już po dokonaniu doręczenia zostało uzależnione od podniesienia zarzutu przez pozwanego⁸⁵. Powinność podjęcia przez stronę odpowiednich działań została zatem ograniczona do wypadków

⁷⁸ W kształtowaniu praktyki sądowej istotne znaczenie odgrywało zawsze orzecznictwo Sądu Najwyższego. Zob. m.in. uchwała SN (7) z 25.10.1965 r., III CO 1/65, OSNC 1966/7–8, poz. 107 – zasada prawna.

⁷⁹ Szerzej zob. B. Wołodkiewicz, T. Zembrzusi, *Właściwość umowna...* (w druku).

⁸⁰ Por. M. Sawczuk, *Problem aktywności stron („vigilantibus iura scripta sunt”) w postępowaniu cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z wynalazczości i ochrony własności intelektualnej” 1974/1, s. 115 i n.

⁸¹ W wyniku nowelizacji k.p.c. ustawą z 16.11.2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 235, poz. 1699) powierzono pozwanemu kontrolę właściwości miejscowej sądu oraz ograniczono możliwość zgłaszania formalnego i dylatoryjnego zarzutu niewłaściwości sądu.

⁸² Zob. K. Markiewicz, *Właściwość sądu...*, s. 248 i n.

⁸³ Zob. B. Wołodkiewicz, komentarz do art. 200 k.p.c. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komornicy sądowi. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzusi, Warszawa 2020, s. 442 i n.

⁸⁴ Por. uchwała SN z 25.10.1965 r., III CO 1/65, OSNC 1966/7–8, poz. 107.

⁸⁵ Zarzut może zostać skutecznie podniesiony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy.

doręczenia pozwu w celu nadania sprawie dalszego biegu w następstwie niedostrzeżenia przez sąd przesłanek uzasadniających stwierdzenie swej niewłaściwości.

Przyjęte rozwiązanie można postrzegać jako przejaw dążenia do zapewnienia faktycznej równości stron procesu cywilnego⁸⁶. Zdjęcie z pozwanego ciężaru obrony przed zastosowaniem prorogacji milczącej może być pozytywnie oceniane z perspektywy strony będącej konsumentem. Wśród głosów krytycznie oceniających poprzednią regulację badania właściwości sądu dominowało przekonanie, że ograniczona świadomość prawna przekładać się musi w praktyce na dokonywanie wyboru sądu przez stronę powodową⁸⁷. Dotychczasowy mechanizm był niekorzystny zwłaszcza dla podmiotów w niewielkim stopniu zorientowanych w kwestiach faktycznych oraz prawnych prowadzonej sprawy. Z drugiej strony, można argumentować, że przenoszenie obowiązków na sąd niekiedy wpływa demobilizująco na podmioty zaangażowane w spór sądowy, a rygorystyczne egzekwowanie ciężarów procesowych bywa skutecznym sposobem zwalczania apatii procesowej i usprawniania postępowania⁸⁸.

6. Ochrona praw konsumenta jest domeną prawa cywilnego, lecz to postępowanie cywilne stanowi podstawowe instrumentarium ochrony materialnoprawnej. Ochrona indywidualnych interesów konsumenta jest realizowana przede wszystkim na drodze sądowej. Dochodzenie ochrony praw podmiotowych i innych interesów w sprawach z udziałem konsumentów podlega co do zasady takim samym regułom jak dochodzenie roszczeń przez inne podmioty⁸⁹.

Przebudowa sposobu badania właściwości sądu oraz ograniczenie możliwości korzystania z właściwości miejscowej przemiennej rzutują na sytuację procesową konsumenta w postępowaniu cywilnym. Najnowsze zmiany, choć nie zawsze w pełni dopracowane⁹⁰, w tym zakresie należy ocenić pozytywnie. Prawo procesowe wzbogaciło się o istotne rozwiązania prokonsumenckie, ustawodawca wyeliminował „praktyczne uprzywilejowanie przedsiębiorców w sprawach przeciwko konsumentom”⁹¹. Nie tylko z perspektywy materialnoprawnej, lecz także procesowej, można dzięki temu mówić o odbudowywaniu społecznego poczucia sprawiedliwości oraz faktycznego przywracania równowagi podmiotów. Dokonane zmiany powinny stopniowo ograniczać negatywne i nieuczciwe zachowania rynkowe. Zgodnie z założeniami prawa konsumenckiego⁹² równoważą nierówne szanse konsumenta, lecz nie prowadzą do nieuzasadnionego polepszenia jego sytuacji. Analizowaną zmianę można

⁸⁶ Por. S. Dalka, *Rola i zadania art. 5 k.p.c.*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2005/7–9, s. 5 i n.

⁸⁷ Zob. D. Kortowski, O.M. Piaskowska, K. Sadowski, *Badanie właściwości miejscowej sądu z urzędu w świetle zmian wprowadzonych do art. 202 kodeksu postępowania cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010/9, s. 34 i n.

⁸⁸ Zob. T. Zembrzusi, *Pouczanie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016, s. 844 i n.; B. Wołodkiewicz, T. Zembrzusi, *Właściwość umowna...* (w druku).

⁸⁹ Por. M. Rejdak, *Współczesne przemiany...*, s. 462.

⁹⁰ Zob. P. Rylski, *O nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 4.07.2019 r. w ogólności*, „Palestra” 2019/11–12, s. 15 i n.

⁹¹ Zob. J. Mucha, komentarz do art. 31 [w:] *Kodeks...*, s. 96.

⁹² Zob. E. Łętowska, *Prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2002, s. 23 i n.

traktować jako element przebudowy postępowania cywilnego polegającej na „przełamaniu indywidualistycznego modelu procesu”, ewolucji procesu dostosowującego się do realiów współczesnego, masowego społeczeństwa⁹³.

Ochrona konsumenta zawsze miała charakter interdyscyplinarny, powinna być przedmiotem zarówno prawa prywatnego, jak i prawa publicznego⁹⁴. Prawo konsumenckie od wielu lat podlega dynamicznym przemianom⁹⁵ i rozwojowi, które w zbyt ograniczonym stopniu odnosiły się do prawa cywilnego procesowego. Można wyrazić oczekiwanie i nadzieję, że przy podejmowaniu nieustannych prób poprawiania ustawy procesowej oraz usprawniania postępowania sądowego będą w większym stopniu dostrzegane potrzeby konsumenta oraz powinność udzielania mu odpowiedniej ochrony⁹⁶. Wspieranie tzw. słabszej strony procesu cywilnego, z poszanowaniem zasad równości stron, dyspozycyjności, kontradiktoryjności oraz granic zdrowego rozsądku powinna zawsze stanowić wyznacznik działań ustawodawcy i podejmowanych prac legislacyjnych służących optymalizacji rozwiązań i instytucji prawa procesowego⁹⁷.

Abstract

Jurisdiction of courts in civil cases involving a consumer

Dr Hab. Tadeusz Zembrzusi – Assistant Professor, Chair of Criminal Proceedings, Faculty of Law and Administration, University of Warsaw
ORCID: 0000-0001-8239-6827

While the protection of consumer rights lies within the domain of civil law, it is in civil proceedings that such protection is actually exercised. The autonomy of parties in legal proceedings carries the risk that the freedom awarded will be used to the disadvantage of the weaker entity or third parties. Poor awareness of the law and a lack of familiarity with procedural mechanisms regarding the principles of specifying the court's jurisdiction means that parties not represented by professional proxies

⁹³ Por. M. Rejdak, *Współczesne przemiany...*, s. 457 i n.

⁹⁴ Por. E. Łętowska, *Ochrona konsumenta z punktu widzenia polityki prawa*, „Państwo i Prawo” 1978/4, s. 16 i n.

⁹⁵ Por. M. Turski, *Stan aktualny i projektowane zmiany w zakresie sądowej ochrony konsumenta* [w:] *Ochrona praw konsumenta – stan obecny i perspektywy*, red. J. Mojak, A. Żywicka, Lublin 2015, s. 124 i n.

⁹⁶ W tym kierunku idą zmiany proponowane w kolejnej nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego. Rozważane jest nawet wprowadzenie nowego postępowania odrębnego z udziałem konsumentów; <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/bip-rady-ministrow/prace-legislacyjne-rm-i/prace-legislacyjne-rady/wykaz-prac-legislacyjny/r12851152292111,Projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy-Kodeks-postepowania-cywilnego-oraz-niektorych-in.html> (dostęp 13.01.2021 r.). Zob. także T. Zembrzusi, *Konsument wyjęty z gospodarczego gorsetu. Idea godna uwagi (opinia)*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2.12.2020 r., s. B5 – <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/1497880,postepowanie-z-udzialem-konsumentow-kpc-nowelizacja.html> (dostęp 14.01.2021 r.).

⁹⁷ Por. B. Wołodkiewicz, T. Zembrzusi, *Właściwość umowna...* (w druku).

usually remain unaware of the possibilities of taking advantage of beneficial procedural solutions, including raising the allegation of a lack of jurisdiction. Such entities most certainly include consumers.

The amendments to the Civil Procedures Code introduced by the Act of 4 July 2019, referred to as the reform of procedural law, included so-called reforms regarding the court's jurisdiction. In this case, the need and requirement to strengthen the consumer's procedural position and protect him against the imperfections of the free market was noticed.

One of the important changes was the reservation that the provisions on jurisdiction are not applied in cases against consumers. Consumers still have the right to bring an action against a business entity by taking advantage of the regulations on alternative jurisdiction. However, such provisions are not applied in cases brought against consumers, which strengthens the position of the consumers in disputes with business entities. Circumstances in which the weaker party is drawn into disputes before a court other than the court with jurisdiction over his place of residence have been unconditionally eliminated. The risk of consumers refraining from asserting their rights because of the high costs of travelling to courts located a considerable distance from their place of residence was thus limited.

The methods applied by a court when examining its jurisdiction are of particular importance to the consumer's procedural position. The mechanism in force to date did not penalize activities involving an action being purposefully filed with courts of improper jurisdiction. If the court's jurisdiction was not contested, the case was examined by an objectively incorrect court. Such a state of judicial affairs was repeatedly criticized. The amendment to the Civil Procedures Law of 4 July 2019 introduced the obligation for courts to monitor jurisdiction-related matters ex officio, regardless of the stage of the proceedings. Relieving the defendant of the burden of defence against tacit prorogation may be appreciated from the point of view of the consumer.

Keywords: consumer, protection of consumer rights, civil law, civil proceedings, examining the court's jurisdiction, alternative jurisdiction, improper jurisdiction

Bibliografia / References

- Allerhand M., *Podstawa orzeczenia o właściwości sądu*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1937/2.
- Arnulf A., *The European Union and its Court of Justice*, Oxford 1999.
- Bernsztejn J., *Kilka uwag w związku z zarzutem miejscowej niewłaściwości sądu w procesie cywilnym*, „Głos Sądownictwa” 1934/6.
- Biernat S., *Zasada efektywności prawa wspólnotowego w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości* [w:] *Studia z prawa Unii Europejskiej*, red. S. Biernat, Kraków 2002.
- Czarnecka M., Skoczny T. (red.), *Prawo konsumenckie w praktyce*, Warszawa 2016.
- Dalka S., *Rola i zadania art. 5 k.p.c.*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2005/7–9.
- Fenichel Z., *Forum prorogatum*, „Polski Proces Cywilny” 1937/15–17.
- Gajda K., *Dochodzenie roszczeń konsumenckich* [w:] *Europejskie prawo konsumenckie a prawo polskie*, red. A. Nowińska, P. Cybula, Kraków 2005.

- Gajda K., *Rozwiązywanie indywidualnych sporów konsumenckich* [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem, 7–9 października 2005 r.*, Kraków 2006.
- Gajda-Roszczyńska K., *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- Gołaczyński J., Szostek D. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, Warszawa 2019.
- Gołąb A., *Właściwość miejscowa sądu w sprawach przeciwko konsumentom z uwzględnieniem kontekstu unijnego i prawoporównawczego*, „Polski Proces Cywilny” 2020/1.
- Gołąb S., *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930.
- Gołąb S., *Zarys polskiego procesu cywilnego*, z. 1, Kraków 1932.
- Janoś-Kresło M., *Cechy konsumentów i gospodarstw domowych jako podmiotów konsumpcji* [w:] *Konsument i konsumpcja we współczesnej gospodarce*, red. M. Janoś-Kresło, B. Mróz, Warszawa 2006.
- Kotłowski D., Piaskowska O.M., Sadowski K., *Badanie właściwości miejscowej sądu z urzędu w świetle zmian wprowadzonych do art. 202 kodeksu postępowania cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010/9.
- Kruszelnicki Ś., *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, cz. 1, Poznań 1938.
- Łętowska E., *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004.
- Łętowska E., *Glosa do uchwały SN z 29.02.2000 r., III CZP 26/99*, „Przegląd Sądowy” 2000/6.
- Łętowska E., *Ochrona konsumenta z punktu widzenia polityki prawa*, „Państwo i Prawo” 1978/4.
- Łętowska E., *Prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2002.
- Markiewicz K., *Właściwość sądu w procesie cywilnym wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego Szczecin–Niechorze 28–30.9.2007 r.*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009.
- Markiewicz K., *Właściwość sądu, skład sądu i wyłączenie sędziego w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 2015/2.
- Nesterowicz M., *Dyrektywy jako środek prawny ochrony konsumenta w Unii Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 1994/3.
- Obrębski R., *Kwalifikacja sprawy jako gospodarczej – odrębności proceduralne i ustrojowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2001/1.
- Piaskowska O.M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Pietrkowski H., *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2020.
- Rejda M., *Definicja konsumenta w rozumieniu kodeksu cywilnego (art. 22¹ k.c.)*, „Rejent” 2006/1.
- Rejda M., *Postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Rejda M., *Powództwo o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone i zakazanie ich wykorzystywania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009/1.
- Rejda M., *Współczesne przemiany w procesie cywilnym w odniesieniu do ochrony interesów konsumentów (indywidualnych, zbiorowych oraz grupowych)* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010.
- Rylski P., *O nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 4.07.2019 r. w ogólności*, „Palestra” 2019/11–12.

- Safjan M., Bosek L. (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016.
- Samson M., *Rozwój idei ochrony konsumenta po 1926 r. Konsument w ujęciu prawnym i ekonomicznym*, „Studia Ekonomiczne” 2013/3.
- Sawczuk M., *Problem aktywności stron („vigilantibus iura scripta sunt”) w postępowaniu cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z wynalazczości i ochrony własności intelektualnej” 1974/1.
- Siedlecki W., *Glosa do uchwały SN z 10.05.1982 r., III PZP 12/82*, OSPiKA 1983/4.
- Siedlecki W., *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965.
- Storme M., *Approximation of Judiciary Law in the European Union*, The Hague 1994.
- Szuma E., *Ewolucja pojęcia „konsument” w polskim prawie i orzecznictwie sądowym* [w:] *Współczesne używanie prawa konsumenckiego*, red. B. Gnela, K. Michałowska, Warszawa 2015.
- Torbus A., *Ochrona konsumenta jako strony zapisu na zagraniczny sąd polubowny. Materiały pokonferencyjne*, „ADR Arbitraż i Mediacja” 2009/2.
- Turski T., *Stan aktualny i projektowane zmiany w zakresie sądowej ochrony konsumenta* [w:] *Ochrona praw konsumenta – stan obecny i perspektywy*, red. J. Mojak, A. Żywicka, Lublin 2015.
- Weitz K., *Nowe rozwiązania dotyczące ochrony słabszej strony stosunku prawnego w rozporządzeniu Bruksela Ia* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016.
- Weitz K., *Postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone* [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 7, *Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2007.
- Wołodkiewicz B., Zembrzusi T., *Właściwość umowna i badanie właściwości sądu – aktywność sędziego czy strony?* [w:] *Wykonywanie zobowiązań. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr hab. Adamowi Brzozowskiemu*, red. K. Bilewska, D. Krekora-Zajac, Warszawa 2020.
- Wróbel A., *Autonomia proceduralna państw członkowskich. Zasada efektywności i zasada efektywnej ochrony sądowej w prawie Unii Europejskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005/1.
- Zedler F., *Ochrona praw konsumenta w sądowym postępowaniu cywilnym*, „Studia Prawnicze” 1979/3.
- Zembrzusi T., *Badanie właściwości miejscowej sądu w sprawach z udziałem konsumentów z perspektywy prawa wspólnotowego* [w:] *Ars in vita. Ars in iure. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Jankowskiemu*, red. A. Barańska, S. Cieślak, Warszawa 2018.
- Zembrzusi T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komornicy sądowi. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, Warszawa 2020.
- Zembrzusi T., *Konsument wyjęty z gospodarczego gorsetu. Idea godna uwagi (opinia)*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2.12.2020 r., s. B5.
- Zembrzusi T., *Pouczanie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2016.
- Zembrzusi T., *Powołanie sędziego do pełnienia urzędu na stanowisku sędziego sądu wyższego szczebla a rozpoznanie sprawy przydzielonej w dotychczasowym miejscu służbowym*, „Monitor Prawniczy” 2020/19.
- Zembrzusi T., *Związanie sądów rozpoznających sprawę postanowieniem ustalającym właściwość rzeczową na podstawie art. 200 § 2 k.p.c.*, „Monitor Prawniczy” 2012/11.